

a prognostických prací, jež musí respektovat jazyk a zájmy uživatele (M. Illner). Určitou bariérou v tomto směru je i různost jazyka vědních oborů (O. Šule) či jednotlivých tvůrců, zvláště je-li způsobena jejich nedostatečnou informovaností a v tomto smyslu diskontinuitou vědecké práce (E. Bártová). Problémem je i nedostatečné (na rozdíl od SSSR) spojení vědy s vysokými školami (F. Kutta).

Nelze opomenout nebezpečí vulgarizovaného pojetí sepětí teorie a praxe; komunistické hnutí se vyznačovalo vždy tím, že byla ctěna obecně teoretická složka a její specifická povaha (J. Zelený), což platí jistě neméně pro teoretickou dimenzi sociologického poznání (R. Růžicka), které se u nás nevěnuje dostatečná pozornost (F. Kutta).

Důrazem na spojení teorie s praxí se v diskusi otevřely mnohé zásadní *metodologické otázky*. Především stále platí, že nelze podřizovat řešení teoretických problémů metodě (M. Huláková). V popředí pozornosti byly také otázky na pomezí metodologie a organizace vědecké práce, zvláště problém integrace vědy. Zjevně platí, že určitou úroveň vědy a míru její integrace zabezpečuje určitá úroveň jednotlivých článků vědy (J. Filipce). Široká paleta předpokladů žádoucí úrovně vědy je na jednom pólu dána nezbytností neustálé tvůrčí diskuse, v níž cílem není spor, ale vyšší syntéza v poznatcích a také sebe-reflexe sociologické práce (J. Filipce, J. Vlášil), na druhém pólu pak dána potřebou uzpůsobování organizačních struktur Ústavu cílům a strukturám zvláště expertizní a prognostické činnosti (M. Illner).

Diskuse k vlastní vědecké práci přirozeně vyústila k otázce *pracovní iniciativy* (M. Mráz), jež v kolektivní formě závazkového hnutí je směřována k problematice vývoje hlavního města (v souladu s „Pražskou výzvou“). Pozornost byla pochopitelně věnována nejen politicko-programovým, ale i politicko-organizačním souvislostem vědeckovýzkumné práce; v první řadě pak aktuálním úkolům a specifickým možnostem působení stranické organizace v úsilí o překonávání oborových bariér, v hodnocení efektivnosti vědecké práce či v řešení otázek reprodukce vědeckovýzkumné základny (L. Machoň a další), kde důležité místo má také tvorba podmínek pro práci školitelů (F. Kutta aj.).

Politicko-organizační stránka věci byla pochopitelně výrazná také ve vystoupeních zaměřených k problematice *mezinárodních styků a mezinárodní spolupráce*. Tato vystoupení se věnovala řadě problémů — od přípravy zahraničních styků až po existující obtíže například s jazykovou přípravou pracovníků (V. Dubský, I. Lesný a další). Diskuse zdůraznila význam mezinárodních styků jako významné oblasti, v níž probíhá ideologická forma třídního boje, upozornila na nároky na znalost protivníka, mimo jiné pro jeho velkou schopnost vytyčovat problémy, byť je nesprávně řeší (R. Pietropaolo) a samozřejmě podtrhla samu nezbytnost aktivního zápasu o dominující postavení marxistickoleninské vědy na mezinárodním fóru (J. Zelený).

Jednání uzavřel ředitel ÚFS ČSAV prof. J. Pecen. Konstatoval, že se podařilo naplnit hlavní cíle: posoudit dlouhodobou koncepci práce Ústavu v kontextu úkolů společenských věd, posoudit orientaci výzkumu v následující pětiletce a informovat účastníky o rozsahu práce jednotlivých složek Ústavu. Pozitivní skutečností a příslibem do budoucna byl i charakter diskuse, její otevřenost a zaujatost. Táž diskuse ovšem odhalila i rezervy — k nimž především patří rezervy plynoucí z malého vzájemné informovanosti. Důležitou podmínkou pro úspěšné plnění úkolů je přizpůsobení struktury Ústavu novým úkolům.

Richard Růžicka

Mezinárodní vědecká konference „Sociální politika a řízení sociálních procesů“

Ve dnech 11. až 15. listopadu 1985 uspořádala pracovní skupina *Plánování a prognózování sociálních procesů 3. problémové komise mnohostranné spolupráce akademiků věd socialistických zemí* v Berlíně svou již jedenáctou konferenci, tentokrát k problémům sociální politiky a řízení sociálních procesů. Přitom projednala rovněž stav prací na přípravě mezinárodní monografie *Teorie a praxe plánování a prognózování sociálních procesů v socialistických zemích* a další úkoly pracovní skupiny pro příští pětiletku.

Jednání konference pozdravil předseda Rady pro problémy sociální politiky a demografie v NDR a ředitel Ústavu pro sociologii a sociální politiku AV NDR v Berlíně prof. G. Winkler, který v úvodu ocenil dosavadní desetiletou práci pracovní skupiny, její přínos pro vědu a společenskou řídicí praxi a aktuálnost problematiky sociálního plánování a prognózování v současné etapě budování socialistické společnosti. Poté následovaly referáty delegátů zúčastněných zemí, tj. BLR, ČSSR, MLR, NDR a SSSR.

Bylo předneseno celkem 19 referátů k různým aspektům teorie a metodologie a k praktickým zkušenostem z provádění sociální politiky v socialistických zemích.

Úvodní referát Sociální politika a zdokonalování systému plánovitého řízení sociálních

procesů přednesl koordinátor pracovní skupiny F. Kutta (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) (1).

Společný referát H. Bergera a G. Winklera (Ústav pro sociologii a sociální politiku AV NDR, Berlín) se zabýval problematikou *úlohy sociální politiky při řízení sociálních procesů*. Sociální politika a řízení sociálních procesů mají různé rozměry, z nichž jsou dominantní dvě stránky. Za prvé je sociální politika částí celkové politiky dělnické třídy a s ní spojených tříd a vrstev. Od nich jsou odvozeny obecné cíle pro řízení sociálních procesů. Sociální politika je jednotou opatření a metod dělnické strany, socialistického státu, odborů a ostatních politických stran a společenských organizací.

Za druhé je sociální politika uskutečňována v jednotě s hospodářskou politikou. V programu SED je utváření socialistické společnosti chápáno jako historický proces kvalitativních politických, ekonomických, kulturně duchovních a sociálních přeměn. Hlavní úlohu ve společenském řízení má zvyšování materiální a duchovní úrovně pracujících na základě vysokého tempa rozvoje socialistické výroby, zvyšování její efektivity, zavádění vědeckotechnického pokroku a dosahování vysokého tempa růstu produktivity práce. Humanitující obsah této dlouhodobé, na ekonomickém růstu založené strategické orientace se projevuje zejména ve spojení produktivity práce, sociálních jistot a rozvoje osobnosti.

Z toho lze odvodit konkrétní cíle a podmínky pro její uskutečňování. K nim patří:

- rostoucí vliv ekonomického růstu na sociální pokrok,
- vědomé respektování rostoucí úlohy lidského činitele při efektivním uskutečňování ekonomických procesů,
- spojení vědeckotechnického rozvoje s intenzifikací a změnami v obsahu a charakteru práce, které směřují k sblížování tříd, vrstev a sociálních skupin,
- důsledné prosazování principu odměňování podle práce a
- zdokonalování řízení a plánování cestou výměny zkušeností a prohlubování vědeckotechnických a ekonomických znalostí, poznávání zákonitostí sociálního vývoje a podmínek jejich působení.

Stálé zvyšování materiální a kulturně duchovní úrovně na základě stoupající hospodářské potence je základem vědecky zdůvodněné politiky směřující k nastolení jednoty pracovních a životních podmínek, které zahrnují:

- zlepšení materiálních a kulturních pracovních podmínek,
- zvýšení objemu volného času a jeho racionální využití,
- zvýšení individuální spotřeby konzumního zboží a služeb,
- zlepšení bytových podmínek a rozšíření sociální a zdravotní péče,
- vytvoření podmínek pro stále rostoucí kulturní a sportovní aktivity,
- zvyšování úrovně odborného a politického vzdělání,
- zlepšení životního prostředí atd.

Uplatňování sociálně politických opatření v oblasti zvyšování materiální a kulturní úrovně vede k dalšímu zkvalitnění socialistického způsobu života a ke snižování podstatných rozdílů mezi třídami, vrstvami a sociálními skupinami. Efektivnost těchto opatření je založena na podrobné znalosti potřeb a stupně jejich naléhavosti a na dlouhodobém stanovení žádoucích sociálních přeměn a koncepcí, které uvažují vzájemné působení ekonomického a sociálního vývoje, souvislosti ekonomického růstu a životního způsobu a především zdůrazňují nové sociální aktivity jako činitele dalšího ekonomického a sociálního rozvoje. Zvláštní odpovědnost za realizaci sociální politiky mají podniky a kombináty.

V referátu byla zvláštní pozornost věnována provádění sociální politiky v teritoriích, která odpovídají za vytváření životních podmínek občanů a tím ovlivňují jejich postoje, chování a aktivity. Orgány lidosprávy mají zvýšenou odpovědnost za realizaci hlavních úkolů hospodářské a sociální politiky v teritoriu. K posílení úlohy lidosprávy přispěla v neposlední řadě i novelizace zákona o zastupitelských orgánech v NDR, která značně rozšiřuje práva a povinnosti orgánů lidosprávy a jejich stálých komisí.

Sociální politika v teritoriu směřuje k přiblížení a zkvalitnění služeb občanům a je závislá:

- na využití stávajících zdrojů pro zlepšení pracovních a životních podmínek občanů v teritoriu,
- na uplatnění hlavní úlohy zastupitelských orgánů, spočívající v efektivním řízení obchodu, služeb a opravárenských činností,
- na realizaci bytové výstavby spolu se zařízeními občanské vybavenosti v oblasti práce, rekreace, rodiny, kultury a vzdělávání, výchovy dětí a zařízení pro starší občany,
- na řešení sociálně politických úkolů v rámci teritoria, které se týkají určitých sociál-

(1) Referát s. Kutty je v plném znění otištěn v tomto čísle Sociologického časopisu.

ních skupin; sem patří zejména péče státu o staré občany a jejich plné zapojení do společenského života, péče o rodiny s více dětmi, péče o invalidní občany atd.

Řešení všech těchto úkolů předpokládá znalost profesní a sociální struktury a jejich vývojových tendencí, analýzu diferencovaných úrovní pracovních a životních podmínek občanů v teritoriu, znalost jejich problémů, potřeb a zájmů.

V Ústavu pro sociologii a sociální politiku byla vypracována koncepce komplexního výzkumu v oblasti sociální politiky pro léta 1985–1990, zaměřená na:

- metodologii sociálního prognózování, které umožní podstatně zvýšit horizont řízení a plánování sociálních procesů,
- vypracování kritérií pro prohloubení vazeb mezi řízením a plánováním pracovních a životních podmínek v podnicích a kombinátech,
- analýzu úlohy teritoria se zaměřením na optimální vazby mezi pracovní sférou, možnostmi vzdělávání, bytovými a rekreačními možnostmi a zásobováním,
- užší sepětí centrální, podnikové a teritoriální politiky.

S dalším zásadním referátem vystoupil L. Hummel (Ústřední institut pro řízení socialistického hospodářství SED, Berlín). Zdůraznil *úzkou souvislost hospodářské a sociální politiky SED* jako dvou stránek hlavní úlohy, jíž je další rozvoj socialistické ekonomiky a dosažení vyššího stupně obsahu a způsobu života, včetně mezilidských vztahů. Sociologii připadá zejména úloha přispět k vysoké sociální a ekonomické efektivnosti při zavádění vědeckotechnického pokroku.

Pro rozvoj produktivity práce a zvýšení ekonomické efektivnosti budou mít v příštích letech rozhodující úlohu elektronika, zpracování dat a automatizace. Z toho pro sociologii vyplývají hlavní úkoly zejména ve třech směrech:

- v přípravě lidí na nové společenské souvislosti, zvláště na změny v životním způsobu a ve vztahu člověka k technice,
- v motivaci a stimulaci lidí pro urychlení vědeckotechnického pokroku,
- v ovládnutí sociálních důsledků vědeckotechnického rozvoje.

Tyto tři směry se vztahují k základní otázce jak využít vědy, techniky a ekonomiky v sociálním rozvoji a na druhé straně jak využít sociální rozvoj jako zdroj dalšího ekonomického růstu. To klade vysoké nároky na řešení sociálních otázek kvantitativního i kvalitativního charakteru. Existují úzké vazby mezi změnami v obsahu a charakteru práce, pracovními a životními podmínkami, vztahy uvnitř kolektivů, kvalifikací, životním způsobem atd. Změní-li se jedna komponenta, mění se celý systém.

Při zavádění vědeckotechnického pokroku vyvstávají nové úkoly a problémy zejména v řízení podniků. Mimořádný význam má plné využití duchovního potenciálu, protože člověk je nejen nejdůležitější výrobní silou, ale jeho všestranný rozvoj je smyslem výroby a součástí společenského bohatství. Vytvořený duchovní potenciál je hlavním zdrojem a rezervou ekonomického rozvoje a je nutno ho neustále zvyšovat. Duchovní potenciál zahrnuje lidské schopnosti, tj. politickou a odbornou kvalifikaci, odborné znalosti a zkušenosti a také zkušenosti z účasti na řízení, plánování atd. Druhou stránku tvoří angažovanost, politická motivace a identifikace pracujících s národohospodářskými úkoly, jejich pracovní postoje a motivace.

Pro vedoucího pracovníka z toho vyplývají následující úkoly:

- stále vytvářet jednotu mezi schopnostmi pracujících a jejich angažovaností,
- zvyšovat nároky na úroveň objektivních potřeb,
- vytvářet předpoklady pro zvyšování angažovanosti, uplatnění schopností a výkonnosti.

Klíčovou otázkou je působení osobnosti vedoucího, které začíná úrovní požadavků kladených na kolektiv. Například vysoké nároky na pracovník a výzkumu a ve vývoji vylučují nejen očekávání společnosti, ale současně i důvěru, kterou jim prokazuje. To odráží i společenské postavení kádrů a je v podstatě základem pro takové kvality, jakými jsou jejich postoje, ochota převzít riziko, důslednost při realizaci úkolu, kooperativnost atd. Nízké nároky vedou k průměrnosti v ukazatelích, termínech i kritériích odměňování. Možnosti výkonu jsou buď neznámé, nebo chybně oceněné. To vede ve svých důsledcích k nespokojenosti v pracovním kolektivu a ke zvýšené fluktuaci.

Otázka kvalifikace a odborné praxe je nejen ekonomickým, ale i sociálním problémem. Je jen málo základních analýz, které ukazují na rezervy z nevyužití kvalifikace a odbornosti. Zhruba třetina vysokoškoláků v NDR vykonává práce středoškoláků a mistrů. Polovina míst plánovaných pro vysokoškoláky není obsazena podle požadované kvalifikace. Patnáct procent vysokoškoláků nepracuje ve svých oborech. V některých odvětvích se to projevuje zvláště výrazně. Například ze 120 vysokoškoláků a středoškoláků pracujících v podnicích pro automatizační techniku, elektroniku, informační a přístrojovou techniku pracuje pouze 17 % ve výzkumu, ale v řízení a správě plná polovina. K podob-

né situaci dochází téměř ve všech kombinátech, což svědčí o podceňování ekonomiky živé práce.

Speciální oblastí sociologických výzkumů je informatika a zejména řízení procesů pomocí počítačů. Příprava kádrů pro práci s počítači začíná jejich výběrem a diferencováním školením podle jejich funkcí (programátor nebo uživatel, konstruktér, technolog, řídicí nebo řadový pracovník) a podle fází využití počítačů (koncepce, projekt, využití projektu, předávání zkušeností). Je důležité správně ocenit jejich individuální předpoklady.

Zavádění počítačů neodstraňuje rutinní práce, které jsou zejména v současné době v popředí pozornosti. Objektivizace prací spojených se zaváděním a využíváním výpočetní techniky dává možnost stanovit lepší výkonové normy a stimulovat mimořádné výkony.

Závěrečná část referátu L. Hummela byla věnována úloze a možnostem uplatnění sociologů v podnicích, zejména při stimulaci lidského faktoru ve výrobě, tj. při mobilizaci sociálních zdrojů ekonomického rozvoje, rozvoje tvůrčí práce a zdokonalování pracovních podmínek. Nejlepších výsledků dosahují sociologové tam, kde pracují přímo v pracovním kolektivu jako specialisté přímo pod vedoucím, který chápe jejich úlohu, a mají podíl na přípravě, kontrole realizace a zhodnocení plnění rozhodnutí nebo sami zastávají řídicí funkci a jsou ve spojení se sociologickým výzkumem.

S dalšími referáty vystoupili T. Kirov a I. Naumov (Institut sociálního řízení při ÚV BKS, Sofia). Analyzovali *úlohu podniků při realizaci ekonomické reformy a uskutečňování sociální politiky*. Při vymezení podniku, který je podle bulharské sociologické školy charakterizován jako sociologický a sociální systém, odvodili pak základní úkoly sociologie a sociální politiky v podnicích při zavádění vědeckotechnického rozvoje.

G. Markus a Š. Gellert (Institut společenských věd ÚV MSDS, Budapešť) zdůraznili úzkou *souvislost ekonomického a sociálního a nezbytnost začlenění sociálních opatření přímo do národohospodářského plánu*. Konstatovali určité problémy při uskutečňování ekonomické reformy v MLR, které vyžadují hlubší analýzu (sociální diferenciace, pohyb v sociálně třídní struktuře atd.) a které svým způsobem vymezují prostor pro sociální politiku v nejbližších letech.

V. Vojnova (Institut sociologických výzkumů AV SSSR, Moskva) zdůraznila ve svém referátu zvyšující se úlohu výzkumu veřejného mínění při přípravě a kontrole realizace sociální politiky.

Z dalších referátů vzbudil pozornost zejména příspěvek G. Petrzinského (Ústřední institut pro řízení socialistického hospodářství SED, Berlín) o zkušenostech z koordinovaného řízení regionů a kombinátů při rozvoji a využití pracovních zdrojů.

Z delegátů z ČSSR vystoupili L. Machoň (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha), L. Pisca (Ústav filozofie a sociologie SAV, Bratislava) a M. Filka (Vysoká škola chemicko-technologická, Pardubice). L. Machoň se zabýval vztahem sociální politiky a sociálních modelů, jejichž struktura vychází z teorie sociálních problémů. L. Pisca zdůvodnil význam a místo sociální politiky v sociálních prognózách a M. Filka analyzoval úkoly a funkce sociální politiky v podnicích a VHJ.

Všechny referáty budou publikovány v ruském jazyce v samostatném sborníku. Na závěr konference byl podepsán závěrečný protokol, který obsahuje úkoly pracovní skupiny pro příští pětiletku. Konečně redakce společné monografie *Teorie a praxe plánování a prognózování sociálních procesů v socialistických zemích* bude provedena po sjezdech bratrských komunistických a dělnických stran. Bylo stanoveno, že příští konference pracovní skupiny se bude konat v roce 1986 v ČSSR a projedná problematiku sociálního prognózování.

Ladislav Machoň

Sociální efektivnost empirických sociologických výzkumů

Ve dnech 3.—5. září 1985 se ve Varně v Bulharské lidové republice konala významná vědecká konference s mezinárodní účastí. Zabývala se společensky závažnou a aktuální problematikou, jak o tom svědčí sám název. Organizátorem byla Bulharská sociologická asociace.

Téma konference se netýká jen vývoje a úlohy empirických sociologických výzkumů v BLR, ale má zásadní význam i pro práci sociologů v ostatních zemích. Úkolem sociologie je přispívat k hlubšímu a kvalifikovanějšímu poznání vývoje společnosti, její vnitřní struktury, jednotlivých společenských sil, jejich charakteru, společenského postavení a úlohy a zejména pak jejich činnosti, včetně odhalení objektivních i subjektivních činitelů, které tuto činnost ovlivňují. Významné místo v procesu poznávání společenských jevů mají právě sociologické empirické výzkumy.

Jednáni konference bylo rozděleno na plenární zasedání, jednání v sekcích a jednání u kulatých stolů.